

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile kendi gündemine dönen Türkiye'de savaşın ekonomik tahribatı oldukça yüksekti. Gözle görülür bir memnuniyetsizler kitlesi oluşmuştu. Bu kitlenin oluşumunda İnönü dönemi hükümetlerinin aşırı devletçi politikaları etkili olmuştu. Savaş daha başlamadan önce Refik Saydam Hükümeti 18 Ocak 1940'da Milli Korunma Kanunu'nu yasalaştırmışlardı. Yasa savaş zamanlarında ulusun bütün gücünü ve ekonomik hareketleri kamu yararına yöneltmek için yapılan bir düzenlemeydi. Fakat yasanın özellikle devletçilik ağırlıklı olması ve uygulamada daha çok dar gelirli ve işçilerin aleyhine işlemesi memnuniyetsizlik yaratmıştı. Tüm önlemlere rağmen pahalılığın önüne geçilememiş, yiyecek sıkıntısı baş göstermiş ve karaborsa gelişmişti. 5 Ağustos 1942'de kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti ise dar gelirli durumunu düzeltmek için vatandaşa elbise ve ayakkabı verilmesine imkan tanıyan bir yasayı yürürlüğe koydu. Fakat ilerleyen zamanda giyecek yardımı memur ve hizmetliler ile sınırlandırılınca toplumda halk-memur ayrımı yapıldığı kanısı hakim oldu. Bu yeni kırılganlıklar ortaya çıkardı. Devletin kurumlarını ayakta tutabilmek için başka bir yol arandı ve çok tartışılan Varlık Vergisi gündeme geldi. Varlık Vergisi ülkede henüz gelir vergisi uygulamasının yapılmadığı dönemde karaborsa gibi haksız şekilde zenginleşenlerin kazançlarının vergilendirilmesi amacını taşıyordu. Hükümete göre özellikle azınlık durumundaki vatandaşların büyük servetler elde ettiği görülmüştü. Yine hükümet varlık vergisi uygulayacağı kesimi tüccar, emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçiler olarak belirledi. Varlık vergisi 11 Kasım 1942'de yasalaştı. Fakat uygulamada pek çok aksaklık yaşandı. Vergi miktarının hesaplanması sırasında Müslim ve Gayrimüslim ayrımı yapıldığı iddia edildi. Vergisini ödemeyenler çeşitli cezalara çarptırıldılar. Bu uygulama 15 Mart 1944'te yürürlükten kaldırıldı ama arkasında çok sayıda kırılgan insan bıraktı.

Savaş döneminin diğer bir uygulaması da Toprak Mahsulleri Vergisi'nin konulmuş olmasıdır. Bu verginin de amacı, ekonomik zorlukların toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılmasıydı. Vergi ürünlerin olgunlaşması döneminde sahibinden alıncağı. 4 Haziran 1943'te yasalaştı ama birçok aksaklığı da beraberinde getirdi. Çünkü ne kadar ürün elde edileceği sene başında hesaplanıyordu. Kurulan tahmin komisyonları ve bilirkişi kurulları uygulamada usulsüzlüklerin önüne geçemedi. Uygulama 1946'da kaldırıldı. Tüm bu uygulamalar savaş sırasında açlığı önlemiş fakat toplumun hemen

hemen her kesiminde hoşnutsuzluk yaratmıştı. Toprak Mahsulleri Vergisi çiftçinin ve Varlık Vergisi de Müslüman olmayanların tepkisine neden olmuştu⁴⁰.

Diğer taraftan savaş sonrasında Türkiye siyasi ve ekonomik çıkarlarının Batı'da olduğunu görmüştü. Türkiye'nin savaşın bitimine doğru Birleşmiş Milletlere girmesi ve Batılı müttefiklere yaklaşması ülkedeki siyasi durumda değişmeyi zorunlu kıldı. Zira Türkiye Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul etmekle bu anayasanın ön gördüğü demokratik ve daha hür bir sisteme geçmeyi de kabul etmişti. San Francisco Konferansı'nda Türk delegesi savaştan sonra her türlü demokratik hareketin gelişmesine izin verileceğini ifade etti. Bu beyanattan birkaç gün sonra da İnönü savaş durumu ortadan kalktıkça siyasi ve kültürel hayatta demokratik uygulamaların artacağını açıkladı⁴¹.

Savaşın ardından halkın büyük bir kısmının tarımla uğraştığı dikkate alınarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945'te mecliste ele alındı. Kanunu büyük toprak sahipleri şüpheyle karşıladılar. Çünkü kanun daha çok kamu arazilerinin dağıtılmasını esas almakla birlikte belirli bir sınırın üstünde arazisi bulunan özel mülkiyetin de kamulaştırılmasını içeriyordu. CHP içerisindeki toprak sahibi vekiller tasarının bu maddesine karşı çıktılar. Bu tartışmalar sürerken mecliste 1945 yılı bütçesi görüşülmeye başlamıştı. Mecliste yapılan tartışmalar hükümete yönelik eleştirilere dönüştü. Bütçeye ret oyu veren, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan anayasanın milli egemenlik ilkesine işlerlik kazandırılmasını, parti işleyişinin demokratik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmesini isteyen bir önergeyi 7 Haziran 1945'te meclise verdiler⁴².

Uzun yıllar hükümete karşı oluşan muhalefet mecliste kendi temsilcilerini böylelikle bulmuş oldu. İnönü'nün demokratikleşmeye ait açıklamaları ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması muhalefeti cesaretlendirmişti. Dörtlü Tahrir olarak adlandırılan önerge CHP grubunda tartışıldı fakat böyle bir tahririn görüşülme yerinin Millet Meclisi olduğuna karar verilerek reddedildi. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tahririn görüşülmesinden aç ay sonra hükümet aleyhtarı Vatan gazetesinde başbakanı ve antidemokratik uygulamalarını eleştiren yazılar yazarak muhalefetlerini açığa vurdular. Bunun üzerine iki partili ihraç edildi. Dörtlü tahriri imzalayanlardan Refik Koraltan ise iki arkadaşı hakkında partinin verdiği kararı eleştirdiği için partiden ihraç edildi. Celal Bayar ise basın kanununun demokratikleştirilmesine dair hazırladığı tasarı parti meclis grubunda reddedilince hem

⁴⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, C. IV, Bölüm 1, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1999, s. 155-165.

⁴¹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 126-127.

⁴² Durmuş Yalçın vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. II**, ATAM, Ankara 2011, s. 532-533.

milletvekilliğinden hem de CHP'nden istifa etti. Böylece Dörtlülük Takririni veren dört kişi CHP ile irtibatını kesmiş oldu. Bu arada İstanbul'un zengin sanayicilerinden Nuri Demirağ 6 Haziran 1945'te yeni bir siyasi parti kurmak için başvurdu ve 18 Haziran 1945'de Türkiye'de üçüncü kez muhalefet partisi kurulmuş oldu. Milli Kalkınma Partisi'nin siyasi mücadelede fazla bir yeri olmadı ama bu partinin kurulmasına izin verilmesi hükümetin demokratikleşme konusundaki yönünü belirledi⁴³.

Milli Kalkınma Partisi'ni Dörtlülük Takrir'i veren grup izledi. Celal Bayar Cumhurbaşkanı İnönü'nün çağrısı üzerine Çankaya'ya çıktı ve parti programını sundu. Temel konularda görüş birliğine varıldıktan sonra 7 Ocak 1946'da Refik Koraltan tarafından İçişleri Bakanlığı'na verilen dilekçe ile Demokrat Parti resmen kurulmuş oldu. Partinin kurucuları Dörtlülük Takririni veren Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dı. Bu kişiler toplumun her kesimi tarafından bilinen ve tanınan kişilerdi. Partinin kuruluş amacı demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesi ve genel siyasetin demokratik bir zihniyetle yürütülmesine hizmet etmek olarak açıklanmıştı. Parti programında Anayasa'da yer alan altı ilkeye bağlılık bildirilmişti. Bu anlamda Halk Partisi'nin programından çok da farklı değildi. Fakat devletçilik ve laiklik kavramlarına parti felsefesine uygun olarak yeni yorumlar getirilmişti. Bir başka yenilik her alanda sendika kurulması ve işçilere grev hakkı tanınacağı konusundaydı. Demokrat Parti programını iki temel üzerine kurmuştu. Bunlar siyasette demokrasi, ekonomik hayatta ise serbestlik yani liberalizm idi. Devletçilik Anayasa'ya girmiş bir ilke olduğu için Demokrat Partililer özel girişimin devletçiliğin başlıca gereklerinden biri olduğu şeklinde yoruma gitmişlerdi. Ekonomik hayatta özel girişim ve sermaye hareketliliğinin temel olduğu, bir mecburiyet olmadıkça piyasalara karışılmayacağı ve verimliliğin gözetilerek devlet kuruluşlarının özel sektöre devredilebileceği de parti programında yer almıştı⁴⁴.

Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra yaklaşık 13 parti daha kuruldu. Ancak bunlar çok uzun ömürlü olmadı. Sol partilerin hemen hemen hepsi İstanbul'da tutunmaya çalışırken, Demokrat Parti yurt düzeyinde örgütlenmeye koyuldu. Bu durum cumhurbaşkanı ve CHP'ni çok partili sisteme uyum sağlamak ve üstünlüklerini koruyabilmek için düzenlemeler yapmaya yöneltti. Savaş ekonomisinin sıkıntılı konularında geri dönüşler başladı. Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı, İşçi Sigortaları Yasası çıkartıldı. Parti yapılanmasında da değişmez genel başkanlık uygulamasına son verildi ve İnönü için kullanılan Milli Şef unvanı kaldırıldı. Parti genel başkanının dört yılda bir yapılacak seçimle kurultaylarda belirlenmesi kararlaştırıldı. İki dereceli seçim sistemi maddesi değiştirilerek seçimlerin tek dereceli yapılması ilke olarak benimsendi ve 1947'de yapılması gereken

⁴³ Karpat, a.g.e., s. 127-133.

⁴⁴ Turan, *Devrim Tarihi*, C. IV, s. 218-222.

milletvekilleri seçiminin tarihi bir sene erkene alındı. Demokrat Parti tek dereceli sisteme olumlu yaklaşırken seçim tarihinin erkene alınmasına itiraz etti. CHP'nin bu kararının Demokrat Parti'ye hazırlık süresi tanımadığını belirtti. Bu sırada Eylül ayında yapılması gereken yerel seçimler de öne alınarak, 26 Mayıs 1946'da yapılması kararlaştırıldı. Demokrat Parti ve Milli Kalkınma Partisi Türkiye'nin bu ilk tek dereceli seçiminde sadece belirli yerlerden aday çıkarabildi. CHP ise tüm yurttaki seçimlerde yer aldı. Seçim sonuçları beklenildiği gibi CHP'nin lehine sonuçlandı. Demokrat Parti'nin itirazına rağmen erkene alınan genel seçimlerde 21 Temmuz 1946'da yapıldı. Tek dereceli yapılan seçimde CHP bütün illerde seçime girerken, Demokrat Parti sadece 15 ilde hazırlanarak seçime katılabiliyordu. Açık oylama, kapalı sayım yöntemiyle yapılan seçimde CHP yeniden iktidar olmuş, Demokrat Parti ise 64 milletvekili çıkarabiliyordu. Seçimlerden sonraki hükümeti ise Recep Peker kurdu⁴⁵.

Recep Peker'in CHP'nin aşırılar grubuna dâhil olduğu ve ılımlı kanadın aksine parti içinde tek parti dönemi uygulamalarına devam etmek isteği bilinmektedir. 1946 seçimleri bu noktada CHP'nin ılımlı ve aşırılar grubunu yok etmemiştir. Demokrat Parti ise iktidara yönelik eleştirilerinin dozunu seçim sonrası artırmıştır. Bu dönemde Demokrat Parti anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerine karşı olan maddelerin kaldırılması, seçim kanununda değişiklik yapılması ve parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide birleşmemesi için mücadele etmiştir. Başbakan Recep Peker ise Demokrat Parti'yi ihtilal metotları ile çalışmak ve memleketi anarşiye sürüklemekle suçlamıştır. Demokrat Parti buna karşılık hükümetin teşkilatlanma ve propaganda yapma haklarını kısıtladığından şikayetçidir. Bitmek bilmeyen tartışmalar Demokrat Parti ile CHP arasındaki gerginliği giderek artırmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü bu durumdan rahatsız olmuş hem DP Başkanı Celal Bayar hem de Başbakan Recep Peker ile ayrı ayrı görüşerek 12 Temmuz 1947'de radyodan bir beyanname yayınlamıştır⁴⁶.

12 Temmuz Beyannamesi olarak tarihe geçen açıklamada İnönü: Cumhurbaşkanı'nın partiler üstü olduğunu, iktidar ve muhalefeti siyasal zeminde buluşturmaya çalıştığını, iktidarın muhalefetten ve muhalefetin iktidardan kuşku duymasına gerek olmadığını ve muhalefetin güvence altında olduğunu ifade etmiştir. Bu beyanname geri dönüşlemez şekilde çok partili hayata geçildiğini gösteren bir açıklama olmuştu. Bildiri her iki taraftan da olumlu karşılanmış ve ilişkilerde yumuşama başlamıştır. Peker 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından sadece iki ay kadar görevde kaldı ve 9 Eylül 1947'de istifa etti. Yeni kabineyi ılımlı bir devlet adamı olarak tanınan Hasan Saka kurdu. Hasan Saka hükümetinin programında devletçilik uygulamasına yöneltilen eleştirileri hafifletecek bazı görüşlere yer verildi. Özel

⁴⁵ Turan, **Devrim Tarihi**, C. IV, s. 226-232,

⁴⁶ Yalçın, Akbıyık vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s. 540.

girişimcilerle rekabet edilmeyeceğini, yerli ve yabancı sermayenin destekleneceğini belirtti. Bu dönemde yapılan CHP'nin VII. Kurultayı'nda da laiklik ve din eğitimi konusunda yenilikler yapıldı. CHP'lilerden bir kısmı laikliğin yeniden tanımlanmasını ve din eğitime geçilmesini savundular. Din öğretimine geçilmesi ve yeniden İmam-Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi açılması da ilke olarak parti programında kabul edildi.

CHP kurultayda alınan bu kararları ancak Şemsettin Günaltay'ın hükümeti sırasında uygulamaya koyabildi. 1949 Ocak'ında kurulan yeni hükümet programında din ve vicdan özgürlüğüne ağırlık verilerek isteğe bağlı din öğretiminin ve imam-hatip yetiştirmeye başlanacağını açıklaması 1947 kurultayında alınan kararların uygulamaya geçirilmesiydi. 4 Haziran 1949'da kabul edilen yasa ile Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi kuruldu. İlkokullarda da din dersleri eğitime başlandı⁴⁷.

Çok partili döneme geçişin ardından parti içi mücadele sadece CHP'nde yaşanmadı. Muhalefet içerisinde de görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. 1948'den itibaren Demokrat Parti içerisinde hiçbir şekilde CHP ile uzlaşmaması gerektiğini düşünen bir grup ortaya çıkmıştı. Demokrat Parti'den ayrılanlar Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı gibi isimlerin kuruculuğunda 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi adında yeni bir parti kurdular. Demokrat Parti'nin muhalefetini yetersiz görenler tarafından kurulan parti, iktidarın seçim kanununda yeterli değişikliği yapmadığını ileri sürerek 17 Ekim 1948'deki ara seçimlere katılmadı. Fakat tüm yurttaki girdiği 1950 seçimlerinde de %3 oranında bir oy aldı⁴⁸.

Soğuk Savaş Dönemi Başlangıcında Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan durum bir önceki döneme göre oldukça farklılaşmıştı. Savaştan sonra Dünya politikasına yön veren Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki süper güç ortaya çıkmıştı. ABD Monro doktrini'ni terk ederek uluslararası politikada zirveye yükselmiş, Sovyetler Birliği'nde emperyalist gelişiminin yanı sıra teknolojik alanda başarılı bir çizgi yakalamıştı. Ayrıca bu iki süper güç kapitalizm-komünizm ekseninde de çatışmaya başlamışlardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik tasfiye edilmiş Üçüncü Dünya Ülkeleri veya Bağılantısızlar olarak adlandırılan ülkeler ortaya çıkmıştı. Ayrıca savaş sonrası Avrupa'nın yanı sıra Çin,

⁴⁷ Turan, **Devrim Tarihi**, C. IV, s. 248-252, 264.

⁴⁸ Refik Turan vd., **a.g.e.**, s. 289.

Hindistan ve Japonya da birer güç olma yolunda ilerlemişti. Birinci Dünya Savaşı kara ve denizde yürüyen bir savaştı, İkinci Dünya Savaşı hava sahasını gündeme getirdi. Ayrıca silahlanma da farklı boyutlara ulaşıldı⁴⁹.

Diğer yandan savaş sonrası Türkiye'nin dış politikasında en önemli sorun yalnızlık olarak ortaya çıktı. Çünkü savaş boyunca Müttefik Devletler ve ABD etrafında Birleşmiş Milletler olarak bir işbirliği çalışması yapılmış ve geleceğe yönelik adımlar burada atılmıştı. Türkiye ise savaşın sonuna dek savaşa katılmayarak bir anlamda bu işbirliğinin dışına itilmişti. Üstelik savaşın son zamanlarında Türkiye'ye karşı dostluktan uzak bir anlayış geliştiren Sovyetler Birliği de bu işbirliğine Birleşmiş Milletlere iştirak ederek dâhil olmuştu. Savaş boyunca kurulan denge politikasının dış siyasetteki olumsuzlukları böylece savaş sonrası ortaya çıktı. Türkiye Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası bazı isteklerinin olacağını tahmin ediyordu. Nitekim Sovyet hükümeti Yalta Konferansı'ndan kısa bir süre sonra 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bir nota verdi. Bu notada Sovyetler Birliği 1925'te imzalanan ve süresi dolmak üzere olan dostluk anlaşmasını yenilemeyeceğini bildirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni düzene göre bir antlaşma yapılması teklif edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin yeni talepleri arasında, 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova antlaşması ile tespit edilen Türk-Rus sınırında Sovyetler lehine düzenleme yapılması (Kars, Ardahan'ın iadesi), Boğazlarda yine Sovyetler lehine düzenlemeye gidilmesi, Boğazlarda kendileri için bir üs verilmesi bulunmaktadır. Türk hükümetinin bu talepleri reddetmesi üzerine ilişkiler bozulmuş, o zamana kadar dost kalmak çabasından Türkiye vazgeçmiştir. Sovyet saldırısı karşısında yalnız kalmamak için de İngiltere ve savaş sonrası bir güç olarak ortaya çıkan ABD'nin desteğini kazanmaya çalışmıştır⁵⁰.

Sovyetler Birliği taleplerini Potsdam Konferansı (1947) sırasında da tekrarladı. O zamana kadar bu istekleri iki devlet arasında halledilecek bir mesele olarak gören Amerika Türk Boğazları ile ilgili görüşünü değiştirdi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başladı. Diğer yandan Türkiye Sovyetlerin taleplerine olumsuz yanıt vermiş ise de Sovyet baskısından dolayı ordusunu savaş konumunda tutmak zorunda kalmıştı. Türkiye İkinci Dünya Savaşı içinde İngiltere'den askeri yardım almıştı. Savaş sona erdikten sonra da İngiltere bu yardımını sürdürdü. Aynı biçimde savaş sırasında ABD de Türkiye'ye askeri yardımda bulunmuştu. Savaşın sonlanmasından sonra ise ABD yardımını kesti. Savaş sonrasında böylece Türkiye ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Özellikle savaş sırasında yükselen ihraç malları fiyatlarının normale dönmesi ve savaş bittiği halde ordusunu halen savaş mevcudunda tutması başlıca sorunlarıydı. Türkiye iktisadi zorluklarını yenmek için iç borçlanma ve dış

⁴⁹ Yalçın, Akbıyık vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s. 561-562.

⁵⁰ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, Suat Bilge, Duygu Sezer, **Savaş Sonu Dünyasında Türkiye'nin Durumu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, 9. Baskı, s. 191-193.

krediye başvurmak zorunda kaldı. Bu konuda ilk başvuru 1945'te Amerika'ya yapıldı. Fakat Amerika 1946 sonuna dek Türkiye'nin kredi isteğine cevap vermedi.

Bu arada Yunanistan'da da komünizm tehlikesi baş gösterdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında önce İtalya ve sonra da Almanya'nın işgalinde kalan Yunanistan İngiltere tarafından kurtarılmıştı. 1944'ten itibaren de İngiltere hem Türkiye ve hem de Yunanistan'a karşı desteğini sürdürmüştü. Oysa 1947 yılına gelindiğinde İngiltere bu iki yükümlülüğünden kurtulmak istedi. Savaşın ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi oldukça hissedilir durumdaydı. İngiltere 1947 Mart'ından itibaren bu iki ülkeye yardımlarını keseceğini Amerika'ya muhtıra ile bildirdi. Oysa Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Avrupa'nın savunması için büyük öneme sahipti. İngiltere Türkiye'nin askeri ve iktisadi olarak desteklenmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu tarihe kadar Sovyetlerin davranışlarını milletlerarası platformda engelleyebileceğini düşünen Amerika Sovyet yayılmasını önlemesi gerektiğine hükmetti. İngilizlerin Türkiye ve Yunanistan ile ilgili muhtırası, Amerika'yı bu iki ülkeyi Sovyet yayılmacılığı karşısında yalnız bırakmamaya yönlendirdi. Amerika Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de kendi adıyla anılan bir mesaj okudu. Truman doktrini Amerikan dış politikasının yön değiştirdiğini ifade eden bir mesajdı. Mesajda Sovyet tehdidine maruz kalan bölgelere açıkça Amerika'nın yardım edeceği ilan edilmişti. 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile Amerika arasında Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımı konusunda bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma çerçevesinde Amerikan askeri yardımı ülkeye geldi ise de Türk ekonomisinin ferahlamasına pek katkıda bulunmadı.

Bunun dışında ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve sosyal açıdan zorluk çeken Avrupa Devletlerinin kalkınması için de 1948 yılında dört yıl süreli iktisadi işbirliği kanunu çıkardı. Bu kanunun öncülüğünü General Marshall yapmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik buhranların yaşandığını ve bu yüzden komünist partilerin birçok ülkede işbaşına geçtiğini gören ABD, Avrupa'ya geniş ölçüde iktisadi yardım yapması gerektiğini düşünmüştür. Böylece 1947 Temmuz'unda Paris'te 16 Avrupa Devleti'nin katıldığı bir toplantı yapılmış ve Avrupa ekonomik işbirliğinin(OEEC) temelleri atılmıştır. Bu toplantıya Türkiye de katılmış ve savaş sonrası iktisadi kalkınmasını sağlayabilmek için yüklü miktarda dış yardım yapılmasını istemiştir. Her ne kadar ilk etapta bu yardımın yapılması Amerikalı yetkililerce olumlu karşılanmamış ise de Türkiye'nin ısrarlı davranışı sonunda kabul etmiş ve Marshall yardımına dâhil edilmiştir. 4 Temmuz 1948'de Ankara'da yapılan bir anlaşma ile ekonomik yardım başlamıştır⁵¹.

⁵¹ Gönlübol, Ülman vd., **Türkiye'nin Durumu**, s. 211-223.

Truman Doktrini ve Marshall yardımları Sovyetlerin Orta Doğu ve Avrupa'daki yayılmacılığının önüne geçmek için atılmış ilk adımlardı. Fakat Sovyet yayılmacılığı 1947 ortalarından itibaren Avrupa'da beklenmedik bir şekilde artmıştı. Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da yönetimin komünistlere geçmesi Avrupa'da endişe yaratmıştı. Bu nedenle Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Luxemburg arasında Batı Avrupa Birliği adıyla bir ittifak sistemi kurulmuştur. Savaş yorgunu olan bu ülkelerin tek başına Sovyetler Birliği'ne karşı koyma gücü bulunmuyordu. Her ne kadar ABD'yi de aralarına almak istemişler ise de Monroe Doktrini nedeniyle ABD bu ittifaka girmek istememiştir. Ancak Sovyet tehdidinin arması ve ele geçirmiş olduğu Doğu Berlin'i anlaşma gereği boşaltması gerekirken boşaltmaması Amerika'nın bu tavrını değiştirmesine neden oldu. 11 Haziran 1948'de Amerikan senatosu, dış politikada köklü değişime yol açacak kendi güvenliği için ittifak yapma kararını almıştır. Bu karardan sonra Amerika, Batı Avrupa Birliği'ni daha geniş bir ittifak sistemi haline getirmeye çalıştı. 4 Nisan 1949'da ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Danimarka, Luxemburg, Hollanda, Portekiz, Norveç, İtalya, İzlanda ve Belçika arasında bir antlaşma imzalanarak Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) kurulmuştur.

Türkiye ise Sovyet tehdidi altında bulunduğu için bu yeni ittifak sistemine girmek istemiştir. İlk müracaatları olumlu karşılanmayan Türkiye, 5 Mayıs 1949'da on Avrupa ülkesi tarafından kurulan ve askeri bir nitelik taşımayan Avrupa Konseyi'ne Ağustos 1949'da kabul edilmiştir⁵².

⁵² Yalçın, Akbıyık vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, s. 467-469.

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)
- Demokrat Parti'nin İç Siyaseti
- Demokrat Parti'nin Dış Siyaseti
- Soğuk Savaş Döneminde Dünya ve Türkiye

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)

CHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946'da girdiği ilk seçimin ardından, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelmeyi başardı. Bu seçimi kazanmasında CHP yönetiminden memnun olmayan kesimin desteği önemli bir etken teşkil etti.¹ Oyların %53,3'ünü alan ve mecliste 408 sandalyenin sahibi olan Demokrat Parti bütün sosyal grupları kapsayan bir siyaset izleyerek yola çıktı. Din temel insan hakkı kabul edilerek, siyasî amaçlarla istismarına karşı çıkıldı. Mahalli yönetimlerin yetkileri artırılacağı, özel teşebbüsün teşvik edileceği vaat edildi.²

1. İç Siyasi Gelişmeler

Yeni TBMM'nin ilk iş olarak Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçti. Adnan Menderes ise Başbakanlık koltuğuna oturdu.³ Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından parti başkanlığını bırakmasıyla birlikte cumhurbaşkanının her hangi bir partiye mensup olmaması sağlandı. Mevcut dış politikanın devam ettirileceğini açıklayan hükümet, yabancı sermayeye teşvikler verileceğini, üretimin artırılacağını, demokratik haklarda iyileştirmeler yapılacağını ve sosyal meselelerin çözümleneceğini duyurdu.⁴

14 Temmuz 1950'de Af kanunu çıkarıldı. Aynı yıl öğretmenlerin ve üniversite hocalarının politika yapmaları yasaklandı. Din dersleri zorunlu hale getirildi. Tarımda makineleşme ve üretimin artırılması için gayret gösterildi. Bu çalışmalar neticesinde kısa vadede olumlu sonuçlar alındıysa da

¹ Sina Akşin (Ed.), *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1, 1908-1980*, İstanbul, s. 339; Süleyman İnan, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara, 2000, s. 117

² Refik Turan vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Ankara, 2009, s.295

³ Süleyman İnan, *a.g.m.*, s. 118

⁴ Cezmi Eraslan (Ed.), *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II*, Eskişehir, 2013, s. 215

tedbirlerin kalıcı olamaması ilerleyen yıllarda sorunlar çıkmasına neden oldu. 1952'de işçilerin mali ve sosyal haklarını iyileştirmek amacıyla Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu kuruldu.⁵

DP'nin muhalefete karşı izlediği siyaset ise rövanşistti. 15 Aralık 1953'de CHP'nin mal varlıklarının devletleştirilmesine dair kanun çıkartıldı. CHP'ye bağlı olarak gördüğü Halk Evleri'ni kapattı. Muhalefet döneminde DP'den ayrılanların kurduğu Millet Partisi 8 Temmuz 1953'de kapatıldı. Kapatma gerekçesi, Millet Partisi'nin Haziran 1953'deki kongresinde yapılan konuşmaların Atatürk inkılâplarına karşı tehdit olarak değerlendirilmesi ve partinin dini politikaya alet etmesiydi.⁶ Ayrıca ordunun üst kademesinde değişiklikler yapılarak, CHP ile bağlantılı olduğuna inanılan isimler yönetimden uzaklaştırıldı.⁷

1950-1954 döneminde ekonomik alanda yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde 2 Mayıs 1954 seçimlerini, oyların % 57'sini alarak kazanan Demokrat Parti, mecliste 504 sandalyenin sahibi oldu. Bu durum hükümeti birinci iktidar döneminde yaptıklarının doğruluğu konusuna inandırdı.⁸ Ancak bu oy oranının DP'ye kazandırdığı güven, muhalefete karşı tutumunu olumsuz yönde etkiledi. Yargı ve üniversitede 25 yılını dolduranların emekli edilmesi, devlet memurlarına görevden el çekme yetkisini üzerine alması tepkiyle karşılandı. Demokrat Parti'ye karşı parti dışı ve parti içi muhalefet artış gösterdi. Partiden ayrılan isimler tarafından Hürriyet Partisi'ni kuruldu.⁹

DP'nin ikinci döneminde yaşanan olaylar arasında en önemlilerinden birisi “6-7 Eylül Olayları”dır. Kıbrıs meselesinin halk arasında neden olduğu gerginlik, DP'nin hoşgörülü yaklaşımına rağmen, sıradan bir protesto eylemiyken infiale dönüştü. Selanik'te, Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı iddiaları üzerine, İstanbul'da 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde yaşanan olaylar sonrasında 8 ay sürecek sıkıyönetim ilan edildi. Olaylar esnasında Taksim'de bulunan gayrimüslimlere ait iş yerleri yağmalandı. Londra Konferansı'nın devam ettiği sırada cereyan eden olaylar, dış müdahaleyi getirse de bu durum ispatlanmış değildir. Sıkıyönetim süresince de gerçek suçlular tespit edilemedi. Kamuoyuna tatmin edici bir cevap verilememesi, bazı kesimler tarafından Menderes'in ihmalkârlığı olarak nitelendirildi ve hükümeti zan altına alan iddialarda bulunuldu. 6-7 Eylül olayları, 27 Mayıs sonrasında kurulan Yassıada

⁵ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e*, s. 216

⁶ Süleyman İnan, *a.g.m*, s. 118-119; Adem Çaylak, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62-1, Ankara, s. 19; Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e*, s. 216

⁷ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e*, s. 216

⁸ Süleyman İnan, *a.g.m*, s. 119; Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e*, s. 216

⁹ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e*, s. 216-217

mahkemesinde DP aleyhinde kullanılan argümanlardan biri oldu. Bu olay üzerindeki sis bulutları günümüzde hala dağıtılabilmiş değildir.¹⁰

DP, iç siyasette muhalefeti rahatsız eden adımlar attı. Siyasi partilere düzenleyecekleri toplantılar için izin alma zorunluğu getirdi. Ayrıca toplantılarda bir de resmî görevli bulunacaktı. İktidarın attığı bu adım, muhalefeti ve alternatif arayışlarını hızlandırdı. DP ise basın üzerindeki baskısını artırma yoluna gitti.¹¹

1956 yılına gelindiğinde istikrar sağlamak isteyen DP, erken seçime gitme kararı aldı. Seçimlerde güç birliği yapmak için harekete geçen muhalefet seçim öncesinde yeni bir anayasa yapılması, seçimlerde nisbi temsil sisteminin uygulanması, senato kurulması, işçilere grev hakkı verilmesi ve hürriyetlerin garanti altına alınması hususlarını içeren bir bildiri yayınladılar. DP ise ittifakları önlemek için seçim kanununda değişiklik yapma yoluna gitti. Yeni kanuna göre partiler karma listelerle seçime giremeyecekti. Ayrıca, muhalefetin devlet radyosunu kullanmasına da izin verilmedi. Bu şartlar içinde, 27 Ekim 1957’de yapılan seçimlerde, DP yine tek başına iktidar olmasına rağmen, bu defa oy oranı %50’nin altına inerek %47,7 oldu. CHP’nin oyları ise %5 artarak %40’a ve milletvekili sayısını 6 katına çıkardı. DP’nin 424 sandalyesine karşılık CHP 178 sandalyenin sahibi oldu.¹²

DP 1957 seçimleriyle birlikte, girdiği dördüncü seçimden üçüncü defa galip ayrıldı ve tek başına iktidara geldi. Bu son döneminde, Ağustos 1958’de ekonomide istikrar politikası uygulamaya başladı. Türk Lirası Amerikan Doları’na karşı devalüe edildi ve kredi alındı.¹³ Bu dönemde enflasyon oranı %200’e ulaştı. Bu durum hükümete eleştirileri artırdı. Dış yardım olmaksızın ekonominin düzeltilemeyeceğini savunan muhalefetin bu tavrı, DP’nin tavrını daha da sertleştirdi. Vatan Cephesi kuruldu, Ulus gazetesi geçici olarak kapatıldı.¹⁴

Muhalefete karşı engelleyici tedbirler devam ettirildi. Meclis çalışmaları hükümetin kontrolü altına girdi, bu durum muhalefet tarafından protesto edildi. Bazı subayların hükümete karşı komplo hazırlığında olduğu iddiası ortaya atıldıysa da ispatlanamadı.¹⁵

¹⁰ Şerif Demir, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 12, İstanbul, 2007, s. 59-60; Gürhan Gürçan, *6-7 Eylül 1955 Olayları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

¹¹ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 217

¹² Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 2009, s. 129-130; Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 217; Süleyman İnan, *a.g.m.*, s. 119-120

¹³ Süleyman İnan, *a.g.m.*, s. 121

¹⁴ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 218

¹⁵ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 217

1959 yılında DP ve muhalefet arasında karşılıklı suçlamalar birbirini izledi. DP, muhalefetin darbeyi teşvik ettiğini; muhalefet ise DP'nin dini siyasete alet ettiğini iddia etmekteydi. Tehlikeli bir hal alan bu durum, DP'nin "Tahkikat Komisyonu" nu kurmasına kadar devam etti. Komisyona karşı olan milletvekilleri meclisten uzaklaştırıldılar. İstanbul ve Ankara'da düzenlenen öğrenci gösterileri, Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşleri sıkıyönetim ilan edilmesiyle sonuçlandı. Tepkileri hafifletmek isteyen hükümet bir süre sonra Tahkikat Komisyonu ve sıkıyönetimi kaldırmak istese de askeri müdahale ile sonuçlanacak süreç başlamıştı artık.¹⁶

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün iktidarın antidemokratik uygulamalarını halka anlatmak üzere Ege bölgesinde propaganda gezisi düzenlemeye karar vermesi muhalefet ile Demokrat Parti arasında yeni gerginliklere neden oldu. "Ege Taarruzu" olarak adlandırılan gezi Uşak'tan başlayacak, Salihli, Manisa, Turgutlu ve Kemalpaşa üzerinden İzmir'de sona erecekti.¹⁷ 29 Nisan 1959'da Ankara'dan yola çıkan ve 30 Nisan 1959 günü Uşak'a varan İsmet İnönü, istasyondan şehir merkezine geçtiği sırada, içinde bulunduğu araca, Demokrat Partililer tarafından bardak fırlatıldı. Ayrıca, Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak kullanılan evi ziyaret etmesi engellenmek istendi. 1 Mayıs 1959'da şehirden ayrılmak üzere istasyona giden İnönü burada da saldırıya uğradı. Taş isabeti neticesinde başından yaralandı.¹⁸

1960 Nisanında ise İnönü'nün Kayseri'ye girmesi engellendi. Ankara'ya dönmesi istenen İnönü bunu kabul etmedi. Üç saatlik gecikmeyle de olsa Kayseri'ye gitti. CHP'yi komplo yapmakla itham eden DP, muhalefet partisini askeri ayaklanma düzenlemekle suçlayarak "Meclis Tahkikat Komisyonları"nın kurulmasını istedi. 18 Nisan 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu gazeteleri toplatma, basına sansür uygulama ve çalışmalarına engel olacıklara hapis cezası verme gibi olağan üstü yetkilere sahipti. Bu duruma sert eleştiriler getiren İnönü'ye 12 meclis oturumuna katılmama cezası verildi.¹⁹

¹⁶ Cezmi Eraslan (Ed.), *a.g.e.*, s. 218-219

¹⁷ Mehmet Karayaman, "İsmet İnönü'nün Uşak'ta Yaralanması Olayının Sebep ve Sonuçları", *Tarih Okulu*, Eylül-Aralık 2010, Sayı VIII, s. 21 [19-49]

¹⁸ Mehmet Karayaman, *a.g.m.*, s. 19

¹⁹ Süleyman İnan, *a.g.m.*, s. 121-122

2. Ekonomik ve Sosyal Hayatta Değişim

Demokrat Parti dönemi ekonomisini 1950-1954 ve 1954-1960 olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür: 1950-1954 gelişimin hızlı olduğu, 1954-1960 ise ithal ikameci dönem ve gelişimin birinci döneme göre yavaşladığı dönemdir.²⁰ Demokrat Parti döneminde esaslı bir kalkınma politikası takip edilmeye çalışıldı. Liberal ekonomik ilkelere uygun olarak, tek parti döneminde uygulanan sıkı devletçilik politikalarını gevşeterek, dış kredi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımını temin etti. İktisadi hamleler plansız olmasına rağmen, Demokrat Parti iktidarının, özellikle ilk dönemde, büyük bir ekonomik gelişme sağlandı. Özel sektörün gelişmesinin önünde engel teşkil eden hususlar kaldırılarak, yapılan yatırımların hızla artırıldı.²¹ Kalkınma politikası içerisinde tarımın ise ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Nüfusunun % 80'i köylerde yaşayan Türkiye'de tarım ve ziraatın geliştirilmesi hükümet tarafından ilk hedef olarak belirlendi.

1952'den sonra enflasyon ve döviz kurlarında görülen artış ise liberalizm politikasının olumsuz yönü oldu. Demokrat Parti'nin uyguladığı liberalizm, sadece özel sektörün desteklenmesini ve ön plana çıkarılmasını kapsamamaktaydı. Özel sektörün yanında devlet teşekküllerinin de ekonomide yer alması gerektiği savunulmaktaydı. Bunu yanı sıra tarım ekonomisinin geliştirilmesi için destek verileceği vurgulandı.²²

Demokrat Parti, sosyal adalet ve sermaye birikimini sağlamak amacıyla tarımda traktör sayısının artırılması, Ziraat Bankası kredilerinin genişletilmesi ve ürün fiyatlarının yükseltilmesi için çaba harcadı. Marshall yardımıyla ülkeye gelen traktörler çiftçilere satıldı. Bu sayede ilk iktidar döneminde (1950-1954) tarım ürünlerinde büyük bir artış sağlandı. Artışta iyi hava şartları kadar, ekilen arazi alanının hızla genişlemesi baş rol oynadı.²³ 1950 yılından itibaren tarımda makineleşme sayesinde Türkiye tahıl ihracatçısı haline geldi. 1950-1954 yılları arasında, ekonomide sağlanan yıllık % 13 ekonomik büyümede tarımın payı oldukça fazladır. 1954 sonrasındaysa, bütçe açığı kısmen kapatılarak, ihracat artırıldı; bu da gayri safi milli hasılanın yükselmesini sağladı. Bununla birlikte sonrasında görülen yanlış politikalar ve rekoltedeki düşüş ekonomiyi olumsuz yönde etkiledi.²⁴

²⁰ Osman Sait Dikilitaş, *Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-Ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s. 248

²¹ Osman Sait Dikilitaş, *a.g.t.*, s. 498

²² Yaşar Battal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Ankara, 2007, s. 550-551

²³ Osman Sait Dikilitaş, *a.g.t.*, s. 247

²⁴ Yaşar Battal, *a.g.m.*, s. 554

1950-1954 döneminde yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak için kanunlar çıkarıldı. 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kuruldu. 1951'de yabancı sermaye kanunu kabul edilmekle birlikte, 3 yıllık uygulaması beklenen sonucu vermeyince, 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı. 7 Nisan 1954'de ise Petrol Yasası düzenlenerek yürürlüğe konuldu. 1954-1957 yılları yabancı sermayenin en yoğun giriş yaptığı dönemdir. Ancak yatırımların montaj sanayisi ve acentelikten öteye geçmedi. 1957 sonrasında yabancı yatırımlar devam etse de Demokrat Parti iktidarının ilk iki dönemine kıyasla daha az olduğu görülmektedir.²⁵

3. Demokrat Parti'nin Dış Siyaseti

a. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

DP dış politikada aktif bir siyaset izledi. Şüphesiz bu dönemde Türk dış politikasına yön veren en önemli unsur Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB arasında yaşanan “Soğuk Savaş” idi. Türkiye 1952 yılına kadar Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlamaya çalışırken en büyük desteği Amerika Birleşik Devletleri'nden gördü ve dolayısıyla bu ülke ekseninde bir dış politika takip etti. CHP döneminde başlayan NATO'ya üye olma girişimleri bu dönemde devam ettirildi. 18 Şubat 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO'ya alınmamızla birlikte bu gaye gerçekleştirildi.²⁶ Bu sayede, Batı güvenlik çemberine dâhil olan Türkiye, bölgesinde kendi inisiyatifinden ziyade Amerika Birleşik Devletleri'nin politikalarını takip etmek zorunda kaldı.²⁷

Türkiye'nin NATO'ya girişinde, 25 Kasım 1950 yılında başlamış olan Kore Savaşı'na verdiği desteğin önemli payı vardır. Savaşın başlamasının ardından ABD'nin girişimiyle toplanan BM Güvenlik Konseyi üye ülkeleri Kuzey Kore'yi durdurmak için yapılacak faaliyetlere katılmaya çağırdı. SSCB ve Çin direnmelerine rağmen bu kararı önleyemediler. 27 Haziranda Kore'ye çıkarma yapan ABD'yi takiben 15 ülke Kore'ye asker gönderdi. Türkiye'den ise 17 Ekim 1950'de, Albay Tahsin Yazıcı komutasında 5000 kişilik piyade tugayı bölgeye ulaştı. Türk birlikleri 25. Amerikan Tümenine bağlı olarak ateş hattında görev yaptı. Özellikle 26-30 Kasım günlerinde Kunuri'de meydana gelen çatışmalar sırasında, Amerikan askerlerinin güvenli bir şekilde geri çekilmelerini sağlamakla görevli olan

²⁵ Erkan Toy, *Demokrat Parti Döneminde Yabancı Sermaye ve Yatırımlar (1950-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 118

²⁶ Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt: 1, İstanbul, 2004, s. 543; Sedat Bulut, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 41, Ankara, 2008, s. 57; Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, Kayseri, 2001, s. 101

²⁷ ? Diğer nota bakılacak

askerlerimiz ağır kayıplar verdi. Kore Savaşı 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkes antlaşmasıyla sona erdi. 38. paralel Kuzey ve Güney Kore arasında sınır kabul edildi. Türk tugayı ateşkes sonrasında bölgedeki görevini devam ettirdi. 1960 İhtilali sonrasında Türk birliği manga seviyesine düşürüldü. Bu durum 1971'e kadar devam etti. 1971 yılından itibaren Türk askerlerinin bölgedeki görevi sona erdi.²⁸

b. Balkan Devletleri ile İlişkiler

Dış politikada devam eden Sovyet tehlikesinin etkisiyle yeni ittifak arayışlarına girildi.²⁹ Bu doğrultuda SSCB'ye karşı Balkanlar'da tedbirler alınmaya çalışıldı. 23 Şubat 1953'de Ankara'da Yunanistan ve Yugoslavya ile dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Antlaşmayla birlikte çıkarlarıyla ilgili konularda birbirlerine danışacaklarını ve dışişleri bakanlarının yılda en az bir kere bir araya geleceğini teyit ettiler. Balkanları birlikte savunma konusunda da hemfikir olan ülkeler, savunma planlarının hazırlanması için ortak bir heyet oluşturacaklardı. 9 Ağustos 1954'de ise Yugoslavya'nın Bled şehrinde aynı ülkelerin iştirakiyle 20 yıl süreli ittifak antlaşması imzalandı. Balkan Paktı olarak anılan antlaşmaya göre;

- Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda birbirlerine danışacaklar ve dış işleri bakanları yılda en az bir defa toplanacaklar
- Bu üç devletin Kurmay Başkanları ortak güvenlik meselelerini inceleyecek
- Herhangi bir devlet eşit şartlarda bu antlaşmaya katılabileceklerdi.³⁰

c. Ortadoğu Devletleri ile İlişkiler

Demokrat Parti'nin Ortadoğu ile ilişkileri Batı'nın izni ve isteği çerçevesinde gelişti. Türkiye'nin adeta Batı'nın Ortadoğu'daki temsilciliğini yapması manasına gelen Ortadoğu politikasının amacı ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi desteğini kazanmaktı. Nitekim ABD ile yapılan ikili antlaşmalarla istenen destek sağlansa da İslâm devletleriyle olan ilişkilerimizin bozulmasına neden oldu.³¹

²⁸ Baskın Oran (Ed.), *a.g.e.*, s. 547; Ahmet Emin Yaman, "Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2005, s. 231-245

²⁹ Yavuz Sezer, *Demokrat Parti'nin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 54

³⁰ Yavuz Sezer, *a.g.t.*, s. 58-59

³¹ s. 126-127

Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde karşılıklı işbirliği antlaşması imzalandı.³² Bu antlaşma, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini önlemek amacıyla kurulan Bağdat Paketi'nin temelini oluşturdu. Antlaşmaya daha sonra İran, Pakistan ve İngiltere'nin de katıldı. Bağdat Paketi Arap âlemindeki ise hoş karşılanmadı. Başta Mısır olmak üzere Arap Birliğine ağır bir darbe olarak nitelendirildi. Nitekim Arap Birliği üyeleri ve diğer Ortadoğu ülkelerine açık tutulan bu antlaşmaya Irak dışında hiç bir Arap devleti katılmadı.³³ Irak'ta meydana gelen darbenin ardından, bu ülkenin 1959'da Bağdat Paketi'nden ayrıldığını açıklaması üzerine ABD'nin katıldığı yeni bir antlaşma yapıldı. Paketin adı Merkezî Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirilerek merkezi Ankara'ya taşındı.³⁴

c. Türk Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Meselesi

1955 yılında Türk politikasının ana konusu Kıbrıs Meselesiydi. Yunanistan ile birleşmesi gündeme gelen Kıbrıs'ta 15 Ocak 1950'de yapılan halk oylamasında Yunan tarafının istediği yönde bir sonuç çıkmasına rağmen Türkiye ve İngiltere tarafından dikkate alınmamıştı. Yunanistan konuyu Birleşmiş Milletlere taşısa da kararı değiştiremedi ve kilise tarafından EOKA adlı terör örgütü kurularak adada yaşayan Türklere karşı saldırılar başlatıldı. Türkiye 1955'e kadar Kıbrıs meselesine ilgi göstermedi. Adada meydana gelen olayların artması üzerine 29 Ağustos 1955'de İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da düzenlenecek konferansa davet etti. Bu sayede Türkiye Kıbrıs meselesine müdahil oldu. Konferansta Türkiye tarafından adanın İngiltere'de kalması fikri savunuldu. Tarafların uzlaşamaması nedeniyle, Londra Konferansı 7 Eylül 1955'de, netice alınmadan sona erdi.³⁵

1958 yılında Kıbrıs'ta Rum saldırıları hız kazandı. Dünya kamuoyunun aleyhine döndüğünü gören Yunanistan, İngiltere ve Türkiye ile yeniden görüşmelere başlamayı uygun gördü. Türk ve Yunan dışişleri bakanları arasında yapılan ön görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verildi. 19 Şubat 1959'da toplanan Londra Konferansı'nda bu karar teyit edildi. 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kuruldu.³⁶

³² Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımında Bağdat Paketi", *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13, Ankara, 2013, s. 171 [171-184]

³³ Mustafa Bostancı, *a.g.m.*, s.

³⁴ Ümit Erdoğan, *Demokrat Parti ve 1960 İhtilali*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2006, s. 30

³⁵ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, Kayseri, 2001, s. 100-101

³⁶ Ramazan Tosun, *a.g.m.*, s. 102

4. Soğuk Savaş Döneminde Dünya ve Türkiye

II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD ve SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkiler ve ideolojik gerginlikleri ifade etmek amacıyla “Soğuk Savaş” kavramı kullanılmaktadır. 1946 yılında W. Churchill’in “Demir Perde” konuşmasıyla başlayan bu dönem 1991’de SSCB’nin yıkılışına kadar devam etti. Soğuk Savaş boyunca, taraflar arasında doğrudan silahlı çatışma olmamakla birlikte, ekonomik baskı, propaganda ve başta nükleer silahlanma yarışı hat safhaya ulaştı.³⁷ Dünyanın her an savaşa girecek şekilde teyakkuzda bulunduğu bu dönem boyunca Türkiye’nin politikası Sovyet bloğuna karşı Batı ile işbirliği yapmak oldu.³⁸ Sovyetlerin yayılma politikasını önlemek isteyen Amerika, tehdit esaslı bir siyaset izleyerek dünyadaki mevcut güçler arasındaki dengeyi korumaya çalıştı.³⁹

³⁷ Baskın Oran (Ed.), *a.g.e.*, s. 536

³⁸ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, Ankara, 1996, s. 368 [s. 353-370]

³⁹ Ayça Ülker Erkan, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Manisa, 2010, s. 192 [s. 183-194]